

Direcții ale studierii regimului comunist din România.

Studiu de caz: cercetătorii acreditați la C.N.S.A.S.

Florian Banu

După prăbușirea regimului comunist în România, atenția istoricilor, și nu numai, s-a îndreptat spre studierea multiplelor aspecte ale acestui tip de regim totalitar, spre decelarea mecanismelor de funcționare și a implicațiilor pe termen mai lung sau mai scurt asupra societății românești și a cursului istoriei naționale. Ca urmare, mai întâi timid și greoi din pricina ezitării martorilor oculari în a-și publica mărturiile și din cauza accesului dificil la documentele de arhivă, apoi în ritm tot mai accelerat, colectivele de cercetare și cercetătorii individuali au oferit publicului lucrări circumscrise istoriei celor peste patru decenii de regim comunist.

În timp, s-a conturat și un cadru instituțional tot mai amplu dedicat studierii comunismului, prin crearea unor institute de cercetare, precum Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (INST), Institutul Român pentru Istorie Recentă (IRIR), Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc (INMER), Institutul revoluției române din decembrie 1989, Institutul de Istorie Orală din Cluj ș.a. În afară de aceste centre de cercetare constituite după 1989, institutele de istorie, din București, Cluj și Iași, ale Academiei Române au constituit colective de cercetare axate pe studierea uneia sau alteia din problemele comunismului. De asemenea, pe lângă facultățile de istorie ale diferitelor universități, ca și în cadrul Arhivelor Naționale, au fost constituite diverse centre/colective de studiere a perioadei 1945-1989.

În acest peisaj, un loc aparte l-a ocupat, începând din anul 2000, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.). Înființat pe baza Legii nr. 187/1999, C.N.S.A.S. are un caracter dual, fiind atât o instituție care gestionează arhivele Securității, cât și una de cercetare și studiere minuțioasă a acestor arhive. Potrivit legii de funcționare, C.N.S.A.S. are ca atribuții punerea la dispoziția persoanelor urmărite de Securitate a dosarului propriu, verificarea din oficiu sau la cerere a unor persoane care ocupă anumite funcții, dar și **publicarea informațiilor și documentelor care dovedesc „implicarea organelor de securitate și a altor**

structuri politice și represive ale regimului totalitar comunist în săvârșirea unor infracțiuni grave contra vieții, integrității fizice sau psihice și libertății persoanelor, precum și a unor acte de trădare a intereselor naționale” (art. 17, al. 3).

Totodată, art. 19 din Legea nr. 187/1999 prevede că „**în scopul stabilirii adevărului istoric, Colegiul Consiliului pune la dispoziție cercetătorilor acreditați în acest sens de Consiliu documente și informații complete cu privire la structura, metodele și activitățile organelor de securitate, în condițiile legii și ale regulamentului Consiliului”.**

Pe baza acestui articol, C.N.S.A.S. a acreditat un număr de cercetători, care începând din ianuarie 2002, au avut acces la fondurile de arhivă deținute de C.N.S.A.S.

În prezent, structura fondurilor de arhivă aflate la dispoziția cercetătorilor este următoarea: fond Documentar, fond Informativ, fond Rețea, fond Manuscrise, fond Penal, fond Corespondență, fond S.I.E., fond Biblioteca D.S.S.

Fondul Documentar a fost creat începând din anii '50 în urma trierii arhivelor preluate de la fostele structuri informative și polițienești și a fost completat de-a lungul anilor cu toate dosarele care, în opinia ofițerilor de securitate, nu mai prezentau un interes operativ, ci doar unul istoric, putând fi folosite pentru documentare. Trieria dosarelor a fost continuată după 1990, astfel că, în momentul de față fondul cuprinde și dosare sau părți din dosare care în 1989 erau operative.

Fondul conține o mare varietate de documente, acoperind din punct de vedere **cronologic** o perioadă cuprinsă între primii ani ai secolului al XX-lea și primii ani de după evenimentele din decembrie 1989. Cel mai recent document pe care l-am identificat în acest fond este o sinteză întocmită de S.R.I. în luna septembrie 1994.

Din punct de vedere **tematic**, documentele din acest fond sunt de o diversitate extraordinară, mergând de la aspecte ale operațiunilor polițienești desfășurate în timpul primului război mondial sau viața politică interbelică, până la dosarele unor obiective economice construite în anii „Epocii de Aur”.

Din punct de vedere al **emitentului**, aceste documente sunt la fel de diverse. Astfel, găsim laolaltă lucrări publicate, manuscrise inedite, scrisori personale, acte ale unor autorități de stat, organe militare, autorități bisericești, fotografii, hărți, tabele statistice, diagrame, extrase din presă, statutele unor organizații diverse ș.a.m.d.

Acest fond reprezintă cu adevărat o mină de aur pentru cercetătorul istoriei ultimilor 100 de ani. Subiecte de istorie politică, de istorie a culturii sau de istorie economică pot fi abordate, cu egal succes prin prisma informațiilor oferite de acest fond.

Fondul Informativ reunește dosarele întocmite de Securitate în cadrul acțiunii de urmărire a unor persoane. Având în vedere numărul mare de personalități ale vieții politice, ale culturii și științei care au constituit de-a lungul vremii „obiective” pentru poliția politică, evident că și acest fond este de prim interes pentru cercetarea istorică. Dosarele de urmărire informativă (D.U.I.-urile, conform jargonului Securității) reunesc între scoarțele lor date biografice ale urmăritului, caracterizări făcute de diverse persoane, transcrierea unor convorbiri purtate de cel urmărit, note informative despre opiniile urmăritului, fragmente din operă, diverse aprecieri critice, fotografii oficiale sau luate în timpul filajului. Desigur că pentru realizarea unei lucrări de tip monografic un astfel de dosar se constituie într-o sursă de primă mână.

Fondul Rețea este constituit din dosarele întocmite de organele de securitate fiecărui informator, conform unei practici împrumutate din activitatea organelor omoloage sovietice, precum și din dosare întocmite unor candidați pentru recrutarea ca informator. Un dosar de rețea cuprinde o serie de documente comune cu dosarul de urmărire, precum datele biografice, caracterizările, verificările la cartotecă, date despre trăsăturile moral-volitve și opiniile politice ale subiectului, furnizate atât de ofițerul recrutor, cât și de terțe persoane. De asemenea, notele informative furnizate de respectivul informator sunt reunite în așa-numita „mapă anexă” care, în ciuda instrucțiunilor ce prevedeau distrugerea prin ardere, la un anumit interval de timp, au supraviețuit în numeroase cazuri. Inutil de precizat că și dosarele acestui fond oferă informații de interes istoric în numeroase domenii.

Fondul Manuscrise reprezintă, de fapt, o colecție de manuscrise confiscate cu ocazia perchezițiilor efectuate de Securitate, manuscrise care, în unele cazuri, au reprezentat „probe” în justiție, demonstrând încălcarea „ortodoxiei” politice de către autori. Printre autorii manuscriselor, a căror tipologie merge de la banale însemnări cotidiene, până la lucrări cu caracter istoric, științific, filosofic sau literar, se regăsesc atât nume sonore, cât și oameni simpli care, într-un anumit moment, au intrat în atenția Securității. O bună parte din aceste manuscrise au fost deja revendicate pe cale legală, fie chiar de către autori, fie de urmașii acestora.

Fondul Corespondență are un caracter heteroclit, fiind compus din documente emise de diferite compartimente ale fostei Securități, documente cu un conținut ce merge de la acte contabile până la ordine circulare privind activitatea curentă. Desigur că cercetarea acestui fond este de neocolit pentru orice persoană interesată în studierea organizării și funcționării Securității.

Fondul Penal regrupează dosarele penale întocmite persoanelor trimise în instanță, dosare care conțin materialele de anchetă (proces verbale de percheziție, procese verbale de interogatoriu, confruntări, expertize tehnico-științifice, fotografii ale corpurilor delict etc.). Întrucât fiecărei persoane întemnițate îi corespunde și unul sau mai multe dosare penale și dat fiind numărul mare de personalități ale vieții politice și culturale care au trecut prin închisorile comuniste, este lesne de înțeles interesul manifestat de cercetători pentru acest fond.

Fondul S.I.E. a fost constituit din dosarele întocmite de-a lungul timpului de Direcția de Informații Externe a Securității și reunește atât D.U.I.-uri, cât și dosare de rețea sau dosare de obiectiv. Studierea acestui fond este esențială pentru scrierea istoriei exilului românesc, dar și pentru numeroase alte teme de cercetare.

În sfârșit, **Biblioteca D.S.S.** este reprezentată de un bogat fond de carte, de o diversitate remarcabilă, regăsindu-se aici volume de istorie, sociologie, politologie, drept, relații internaționale, istoria religiilor, artă militară, literatură.

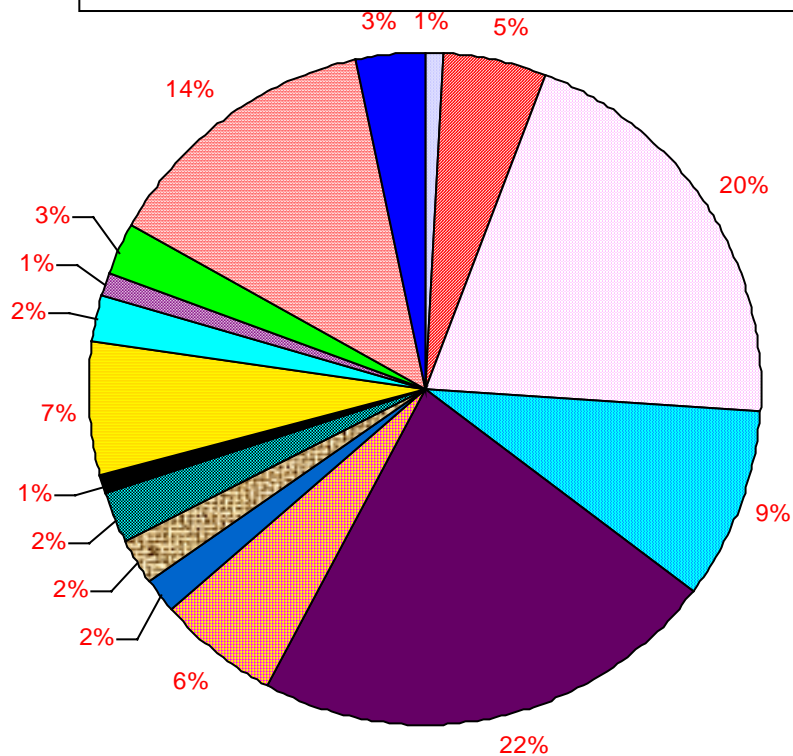
Această diversitate tematică, precum și perioada mare de timp acoperită de documente, a făcut ca un număr apreciabil de cercetători să-și înscrie în agenda de lucru acreditarea la C.N.S.A.S. și studiul în sala de lectură a instituției. Astfel, în intervalul martie 2000 – iulie 2007 au fost formulate și s-a obținut acreditarea pentru **756 de teme de cercetare.**

Acest număr de teme, abordate într-un interval de aproape șapte ani, l-am considerat a fi un eșantion reprezentativ pentru a încerca să formulăm câteva aprecieri asupra principalelor „ținte” ale studierii celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea. În acest scop, am făcut o analiză cantitativă a eșantionului, după identificarea prealabilă a nu mai puțin de **16 arii de interes.** În aceste arii cu caracter larg au fost incluse un număr de **591 de teme** formulate de cercetători, restul temelor fiind greu încadrabile, fie datorită faptului că au în vedere realizarea unei monografii a unui membru al familiei cercetătorului, fără ca respectiva persoană să reprezinte o personalitate a vreunui din domeniile inventariate de noi (de exemplu, tema „Represiunea organelor de securitate asupra membrilor familiei Constantinescu -

monografie”), fie datorită unor formulări greu încadrabile, cum ar fi, de exemplu, tema de cercetare „Lăutarii români în perioada comunistă”.

Nr. crt.	Arie de interes	Număr de teme acreditate	Procente
1.	Intelectuali români și medii culturale	132	22%
2.	Culte religioase, secte și asociații spirituale	120	20%
3.	Rezistență armată anticomunistă	81	14%
4.	Forme de represiune	55	9%
5.	Minorități etnice	39	7%
6.	Istoria exilului românesc	35	6%
7.	Colectivizarea agriculturii	29	5%
8.	Istoria Securității	19	3%
9.	Radio „Europa Liberă”	15	3%
10.	Istoria P.N.Ț.	14	2%
11.	Istoria P.N.L.	13	2%
12.	Istoria Mișcării Legionare	13	2%
13.	Istoria P.C.R.	10	2%
14.	Proteste și revolte ale muncitorilor	6	1%
15.	Abuzuri psihiatrice	5	1%
16.	Istorie economică	5	1%
17.	Total	591	100%

Structura temelor de cercetare

Abuzuri psihiatrice	Colectivizare
Culte religioase	Forme de represiune
Intelectuali și medii culturale	Istoria exilului
Istoria P.C.R..	Istoria P.N.L.
Istoria P.N.Ț.	Istorie economică
Minorități etnice	Mișcarea Legionară
Revolte muncitorești	Radio "Europa Liberă"
Rezistența armată	Istoria Securității

Încă de la o primă privire, frapează structura asimetrică a ariilor de interes și a temelor de cercetare pentru care s-a obținut acreditarea la C.N.S.A.S., între temele din prima arie de interes și ultimele clasate diferența fiind de nu mai puțin de 23 de procente.

Așadar, **ponderea cea mai importantă este deținută de temele ce au ca obiect viața culturală din România în perioada comunistă și interacțiunea Securității cu intelectualii români.** Această situație se poate explica prin numărul mare de oameni de cultură care s-au aflat în vizorul Securității într-o perioadă sau alta a regimului comunist. Non-conformismul în gândire și comportament fiind una din trăsăturile definitorii ale intelectualului, era firesc ca un regim ce urmărea impunerea colectivismului și „standardizarea” gândirii să intre în coliziune cu această categorie socială. De la intelectualii „regimului burghezo-moșieresc”, considerați apriori „dușmani ai poporului” în anii '50, până la așa-numiții „disidenți” din anii '80, formați și afirmați chiar în timpul regimului comunist, toți cei suspectați de „crimăgândit”, pentru a prelua un termen orwellian, deveneau automat obiective ale Securității. Din acest motiv, din momentul în care accesul la dosarele întocmite de Securitate a fost facilitat, nu puțini au fost intelectualii care au avut curiozitatea să-și revadă viața prin „ochii și urechile” Securității. Dincolo de interesul față de propriul parcurs, studierea „breslei” din care au făcut sau fac parte i-a făcut pe mulți cercetători să-și îndrepte căutările spre arhiva Securității. Consecința firească a fost numărul impresionant de teme de cercetare având ca obiect mediile intelectuale și reprezentanții de frunte ai acestor medii.

Pe locul doi, ca pondere în totalul temelor de cercetare, se situează temele care vizează **reconstituirea represiunii exercitată de Securitate asupra cultelor religioase**, urmărirea și arestarea ierarhilor acestora, desființarea unor culte și secte, monografiile ale personalităților vieții religioase (20%). Explicația, în acest caz, rezidă în importantul reviriment al vieții religioase de după prăbușirea regimului comunist. Această revenire la credință a făcut ca numeroși oameni să fie interesați de strategiile de supraviețuire a formelor de organizare religioasă în timpul regimului comunist ateu. În plus, numeroasele acuze formulate la adresa unora din înalții ierarhi și a unora din cultele importante, referitoare la „pactizarea” cu regimul, au determinat o contrareacție concretizată în realizarea unor studii și volume care să probeze rezistența cultelor și a reprezentanților acestora în fața presiunilor multiple la care au fost supuse în timpul regimului totalitar comunist.

Temele vizând **rezistența armată anticomunistă** sunt bine reprezentate (14%), întrucât acest aspect al istoriei contemporane a fost aproape în întregime oculat în timpul regimului comunist. Existența unui număr semnificativ de supraviețuitori ai grupurilor de rezistență armată, precum și de urmași ai luptătorilor

anticomuniști, cumulată cu interesul deosebit manifestat de public față de această formă extremă de rezistență reprezintă, în opinia noastră, posibile explicații ale numărului mare de teme ce urmăresc reconstituirea cât mai completă a fenomenului.

Formele de represiune prin care s-a impus, consolidat și menținut regimul comunist reprezintă o pondere de **9%** din totalul temelor de cercetare, fapt lesne explicabil dacă ținem seama de faptul că teroarea exercitată asupra propriilor cetățeni reprezintă unul din ingredientele esențiale ale oricărui regim totalitar, deci impactul asupra societății a fost unul major, astfel că e firesc ca subiectul să prezinte un interes considerabil pentru cercetători.

Dacă asupra predilecției manifestată de cercetători pentru temele din partea superioară a „clasamentului” pot fi furnizate explicații, este mai greu de înțeles de ce problemele ținând de istoria economică a regimului sau de istoria partidului comunist reprezintă doar 1%, respectiv 2%, din total. Un posibil răspuns l-ar reprezenta faptul că o bună parte din cei cu preocupări în aceste domenii nu cunosc structura fondului arhivistic deținut de C.N.S.A.S. și, pe cale de consecință, nu bănuiesc cât de numeroase sunt informațiile privind activitatea P.C.R. sau cele referitoare la activitățile economice desfășurate în timpul regimului comunist. Pe de altă parte, inapetența istoricilor români vizavi de subiectele ce țin de istoria economică poate fi considerată, în opinia noastră, una din trăsăturile caracteristice ale istoriografiei contemporane.

Faptul cel mai surprinzător rămâne, totuși, ponderea de doar 3% pe care o dețin temele de cercetare legate de **istoria instituției poliției politice**. Într-un spațiu public dominat de discursuri referitoare la o lege a lustrației, de mult clamata „deconspirare” a Securității și a colaboratorilor acesteia, precum și de condamnare a regimului comunist, dimpreună cu instrumentele sale, numărul redus de cercetători care și-au propus să descifreze mecanismele de funcționare ale uneia din instituțiile cele mai redutabile ale regimului rămâne o enigmă.

Din punct de vedere al modalității de finalizare a cercetărilor, așa cum reiese din formularea temelor, frapează ponderea mare a studiilor de caz și a monografiilor dedicate unor personalități, în detrimentul unor studii de sinteză și al investigațiilor de amploare ce urmăresc evoluția unui instituții, a unui segment social sau a unui fenomen istoric de-a lungul întregii perioade de existență a regimului comunist.

De asemenea, în titlurile temelor de cercetare poate fi decelată o anumită înclinare spre o istorie de tip lamentație¹ marcată de tezism, precum și o vădită tendință hagiografică².

În ceea ce privește asimetria vădită a structurii temelor de cercetare, ne-am întrebat dacă este vorba de o situație excentrică sau orientarea cercetătorilor acreditați la C.N.S.A.S. corespunde unui curent mai larg al istoriografiei românești. Pentru a putea oferi un răspuns am făcut apel la volumul X al lucrării „Bibliografia Istorică a României”, mai precis la capitolul intitulat „România sub regimul comunist (1948-1989)”³. Autorii acestui volum au grupat studiile și articolele consacrate acestei perioade istorice, publicate între 1999 și 2004, pe cinci mari teme:

- a) rezistența anticomunistă
- b) viața socială și politică
- c) economia, etatizarea, colaborarea economică internațională
- d) agricultura, colectivizarea
- e) politica externă

Producția istoriografică dedicată perioadei enunțate se cifrează la un număr de 958 de titluri. Repartiția acestora este următoarea:

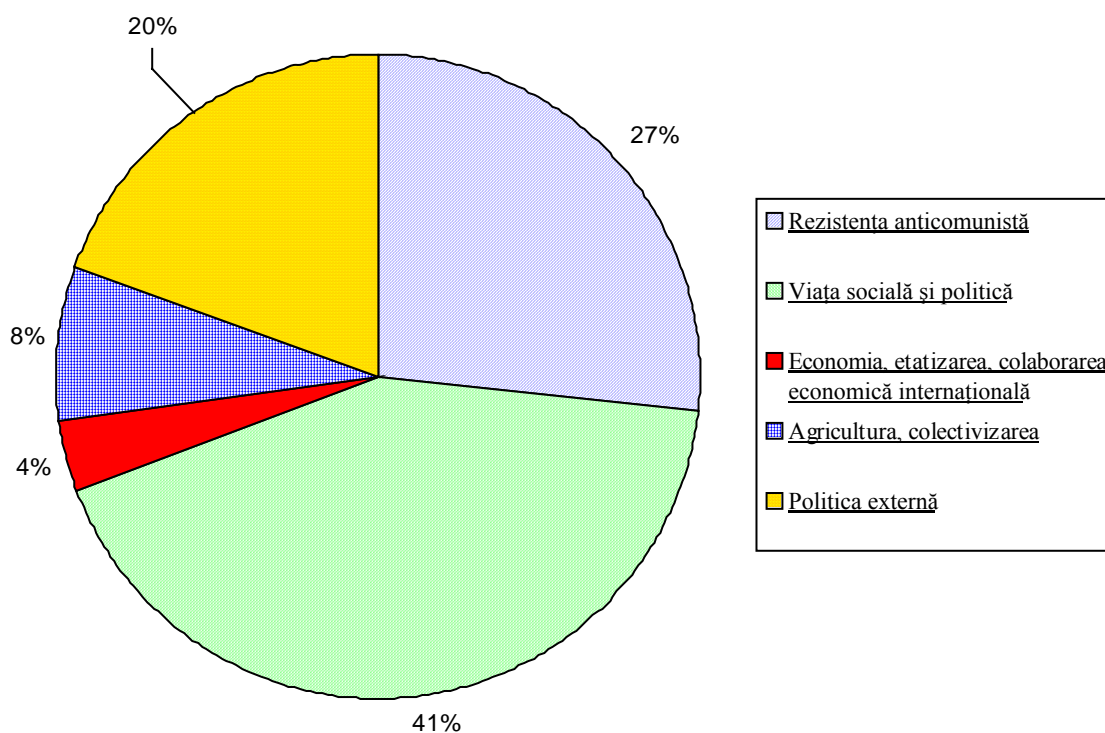
¹ „Gheorghe Anghel – sculptor în anii regimului comunist, persecutat politic sub pretextul creației sale mistice”; „În numele adevărului și al dreptății” (aspecte privind prigoana ceaușistă din anii 1982-1989 împotriva unor intelectuali români, sub pretextul participării la expoziția științifică intitulată „Meditația Transcendentală”)

² În acest sens, pot fi amintite teme precum „Mărturia de credință a preotului Arsenie Boca în fața organelor de anchetă” sau „Pompei Onofrei – pilda de sfințenie a preotului greco-catolic”

³ Gh. Hristodol (coord.), *Bibliografia istorică a României*, vol. X (1999-2004), București, Editura Academiei Române, 2005

Nr. crt.	Titlul temei	Număr de titluri	Procente
1	Rezistența anticomunistă	256	27%
2	Viața socială și politică	406	41%
3	Economia, etatizarea, colaborarea economică internațională	36	4%
4	Agricultura, colectivizarea	73	8%
5	politica externă	187	20%

Structura studiilor publicate în perioada 1999-2004
(conform "Bibliografiei istorice a României")

După cum se poate observa, trei dintre teme se suprapun aproape perfect cu trei arii de interes delimitate de noi din ansamblul temelor formulate de cercetătorii acreditați C.N.S.A.S.: rezistența anticomunistă, istoria economică și colectivizarea.

Nr. crt.	Rezistența anticomunistă		Istoria economică		Colectivizare	
	Teme acreditate C.N.S.A.S.	Titluri „Bibliografia istorică a României”	Teme acreditate C.N.S.A.S.	Titluri „Bibliografia istorică a României”	Teme acreditate C.N.S.A.S.	Titluri „Bibliografia istorică a României”
1	81	256	5	36	29	73
2	14%	27%	1%	4%	5%	8%

Diferența este, în toate cele trei cazurile, de trei procente în favoarea titlurilor inventariate în „Bibliografia istorică a României” (B.I.R.), dar, ținând cont că eșantionul este diferit (958 de titluri, față de 591 de teme de cercetare, adică eșantionul C.N.S.A.S. reprezintă doar 61,69% din eșantionul B.I.R.), precum și de fragmentarea mai puternică a eșantionului C.N.S.A.S. față de cel B.I.R. (16 arii de interes, față de doar cinci teme), considerăm că se poate afirma că direcțiile de studiu evidențiate în cadrul temelor de acreditare la C.N.S.A.S., precum și ponderea acestora în preocupările de cercetare istorică a perioadei comuniste sunt relevante pentru situația de ansamblu a istoriografiei românești contemporane.

Examinarea situației cercetătorilor acreditați la C.N.S.A.S., cumulată cu datele oferite de B.I.R., sunt de natură să ne conducă spre concluzii marcate mai degrabă de scepticism, decât de optimism în ceea ce privește situația actuală a istoriografiei. Într-adevăr, în afară de numărul tot mai mare de persoane interesate de studierea trecutului apropiat, se pare că frustrările și reprimările din timpul regimului totalitar nu au fost depășite, ba chiar s-au răsfrânt și asupra generației de tineri cercetători istorici, generând un interes exagerat pentru valorizarea, adesea printr-un discurs excesiv, rezistenței anticomuniste și pentru crearea unei imagini de sine de natură a flata orgoliul național.

Istoria economică, istoria instituțiilor, istoria vieții cotidiene sunt puse în umbră de „eroi și martiri”, „disidenți și oponenți”, precum și de represiune, teroare, prigoană. Se conturează o imagine deformată a trecutului, conform căreia am fost o națiune de genii și de eroi, oprimați fără milă de un regim politic „de import”, organizat și condus de o mână de neisprăviți, mare parte din ei fiind de origine etnică străină. Fără a nega ororile regimului comunist, nu putem să nu remarcăm, mai cu

seamă în rândurile tinerilor istorici, disponibilitatea de a se mula după ceea ce li se pare a fi un comandament politic al momentului. Așa cum în anii '50-'60 ai veacului trecut era la modă înfierarea cu mânie proletară a regimului burghezo-moșieresc, tot astfel azi pare a fi „trendy” condamnarea comunismului.

Nu ne rămâne decât să sperăm că, tot așa cum, treptat, istoricii din perioada comunistă au descoperit și laturile pozitive ale hulitului regim burghezo-moșieresc, și istoricii de azi se vor elibera de tentația șabloanelor și vor reuși o apropiere mai echilibrată de trecutul apropiat cu bunele și relele sale. Altfel, așa cum spunea Nicolae Iorga în urmă cu peste 80 de ani, „o să ajungem cândva să avem cărți de istorie în care să se spună că Vodă cutare a domnit de la data cutare până la data cutare care se va fixa printr-o lege specială”⁴.

Publicat în „Arhivele Totalitarismului”, an XVI, nr. 58-59 (1-2/2008), pp. 124-133.

⁴ N. Iorga, *Discursul la discuția generală a proiectului de constituție*, București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc” S.A., 1923, p. 16